

پوهنتون اسلام

پوهنځی شریعات و قانون

مقطع ماستري د پېار تمیت تفسیر و حدیث

دولت جمهوری اسلامی افغانستان

وزارت تحصیلات عالی

ریاست پوهنتون های خصوصی

نظام سیاسی در پرتو قرآن کریم

رسالة ماستري

محقق: عتیق الله "میسور"

استاد رهنما: دكتور مصباح الله "عبدالباقي"

سال ۱۳۹۸ هـ.ش. ۱۴۴۱ هـ.ق.

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
مقطع ماستری دپارتمنت
تفسیر و حدیث

دولت جمهوری اسلامی
افغانستان
وزارت تحصيلات عالی
ریاست پوهنتون های
خصوصی

نظام سیاسي در پرتو قرآن کریم

رساله ماستری

محل: عتیق الله "منصور"

استاد رهنما: دکتور مصباح الله "عبدالباقي"

سال ۱۳۹۸ هـ ش. ۱۴۴۱ هـ ق.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دیارتمنت تفسیر و حدیث

بورده ماستری

تصدیق نامه

محترم عتیق الله ولد حمید الله ID نمبر Sh-mst-94-107 محصل دور اول تفسیر و حدیث از رساله ماستری خویش زیر عنوان: نظام سیاسی در یرتو قرآن کریم به روز پنجشنبه تاریخ ۱۳۹۸/۶/۲۱ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و به اساس بررسی هیأت تحکیم مستحق ۹۲ (نمره به عدد) لودودو (نمره به حروف) گردید، موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

اعضای هیأت تحکیم:

ردیف	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	پوهنوال امین الله معتصم	عضو هیأت	
۲	استاد محمد نعیم جلیلی	عضو هیأت	
۳	دکتور مصباح الله عبد الباقي	استاد رهنما و رئیس جلسه	

معاون علمی
پوهنتون سلام
معاونیت علمی

آمر بورده ماستری
پوهنتون سلام
بورده ماستری
Department of Sharia and Law

خلاصه

الله متعال را سپاس گذارم که بنده را توفیق عنایت فرمود که در یک موضوع خیلی مهم و حیاتی این بحث تحقیقی را نوشتم، خواننده محترم تفصیلات موضوع را در صلب بحث مطالعه خواهند فرمود، ولی من خلاصه بحث را در شماره ها به طور ذیل تقدیم می نمایم:

1. بر آیند واژه سیاست از روزنه دید اسلام، همانا ایجاد وحدت و تألیف است میان همدیگر که جامعه ها را بر مبنای بینش های استوار بر رهنمودهای اسلامی پایه گذاری می نماید.
2. آنچه که از لابلای تعریفات و دیدگاه های کارشناسان و آگاهان امور سیاسی اسلامی دانسته می شود، سیاست در اسلام به معنای فریب و مکر و نیرنگ نیست، طوریکه یکتعداد مردم تصور دارند، بلکه سیاست حقیقی عبارت از تدبیری است که باعث منظم شدن امورات زندگی، اصلاح اجتماع و ایجاد همدلی و یکپارچگی در میان انسان ها باشد.
3. سیاست از دیدگاه ابن نجیم مصری به سیاست ها میانه رو، عادلانه و سیاست های ظالم و مستبد تقسیم بندی می شود.
4. سیاست های شرعی به سیاست نفس، سیاست خانواده و سیاست مدنی تقسیم بندی می شود.
5. نظام سیاسی را دانشمندان عبارت از مجموعه قانونگذاری های دانسته اند که قدرت سیاسی را چه در داخل دولت باشد و چه در خارج سمت و سو می دهد.
6. اندیشه های سیاسی در قرآن کریم بر خاسته از آیات زیادی است که این تعدد ذکر، نشان دهنده این است که اسلام همواره روی نظام سیاسی اهتمام دارد.
7. کاربرستی اصطلاحات سیاسی در لابلای گفته های اسلامی، به شمارگان آتی بسته بندی می شود. « حکم، بیعت، خلافت، عهد، ملک، امت، جهاد، ولایت و غیره... ».
8. ویژگی ها و خصوصیات که در نظام سیاسی اسلام همواره مورد لحاظ است، را می توان به شماره های آتی خلاصه کرد. « حاکمیت از آن الله است، شورائیت، طاعت اولی الامر، عدل، محاسبه ».
9. یگانه فلسفه نزول کتابهای آسمانی، تقویة روند پیشبرد پروسه رسالت انبیاء و استحکام شریعت و حاکمیت الهی در روی زمین بود.

10. فلسفه مشروعیت جهاد، همانا نهادینه ساختن بناهای شکوهمند قدرت و سیاست اسلامی در جوامع مختلف بشری است.

11. آنچه نظم ایده آل و دایمانی حکومت ها و جوامع اسلامی برای همیشه تضمین می‌کند، همانا تطبیق حکم الله و گسترش سیاست واقعی اسلامی در جامعه است.

12. سید قطب رحمه الله فواید و مزایای حاکمیت دین الله در روی زمین را در شمارگان آتی بر می‌شمارد. ۱- پیروزی و به قدرت واقعی رسیدن ۲- حفظ دین و عقیده ۳- یکپارچگی جوامع اسلامی ۴- زیادت رزق و روزی که دوام انسانیت بدون آن به چالش می‌رود ۵- ختم جرایم و جنایات و فراگیر شدن امنیت و آرامش سرتاسری میان همه اقشار جامعه ۶- انتشار عدل و داد میان مردم ۷- آزادی از بندگی غیر الله ۸- زندگی توأم با خوشی ها.

13. نقش شوری در راستای استحکام روابط ذات البینی، بن الدول و بین الملل خیلی ارزنده و مهم است که بزرگ ترین نشانی در این مورد، استواری های روز افزون دولت نوپای مدینه در صدر اسلام توسط همدیگر پذیری و شورای ملی میان صحابه در مقاطع و برهه های حساس زمانی - اعم از جنگ، دولت سازی، بازرگانی، جامعه سازی و امورات تحصیلی و آموزشی و عبادی - بود.

14. آنکه ارزش این رویکرد را در مورد آنچه گفته آمدیم بیشتر از پیش محکم می‌کند، تأییدات آیات کلام الله مجید است که در چندجای روی این مسئله تمرکز صورت گرفته و الله جهانیان، مدیر برنامه پروسه رسالت جهانی خود یعنی محمد بن عبد الله صلی الله علیه وسلم را در این مورد مأمور ساخته است و نقطه هویداتر از قبل که گفته ما را بیشتر آب و رینگ اعتماد می‌بخشد، نامگذاری یکی از سوره های قرآن به نام « شوری » است.

15. در مورد حکم فقهی و تکلیفی شوری در قبال افعال بندگان، دیدگاه و نظریات هرگونه وارد شده است، ولی آنچه برآیند این همه گفتگو ها را می‌رساند، همانا تنوع حکم شوری بر اساس تغیر شرایط و زمانه ها است.

16. از آنجاییکه شوری مزایا خاص و ویژه خود را در راسته های مختلفی دارد، می‌توان این مأمول را در شمارگان آتی اینگونه برشمرد: ۱- وصول اجر و پاداش از الله متعال ۲- دل به دست آوری اهل شوری ۳- رسیدن به مشوره صواب تر که راز کامیابی پروسه پیش رو به آن بستگی دارد. ۴- خیر و مصلحت

جامعه یگانه انگیزه برگزاری پارلمان و شوری همین است. ۵- رشد استعداد های صاحب نظری اشتراک کنندگان شوری در عرصه های مختلف زندگی ۶- جلو گیری از زور گویی و تحمیل نظریه های فردی ۷- تربیه امت اسلامی طبق چنین روند کاری اصل و بهینه ۸- ایجاد رابطه میان حاکم و محکوم ۹- تشخیص انسان های خیرخواه جامعه مربوط از آنانیکه اصلاً بدرد جامعه و دولت نمی خورد. ۱۰- نجات یابی رئیس دولت و پارلمان از ملامتی مردم در صورت دست نیافتن به هدف و مطلوب ۱۱- و در آخر پیروزی و غلبه بر اهداف و نقشه های شوم دشمن که همواره می کوشند از بی اتفافی و تک روی های مردم جامعه اسلامی استفاده کنند.

17. قرآن کریم اهتمام زیادی به اطاعت از اولی الامر کرده است و آن را و جیبۀ بزرگی بر دوش هر فرد رعیت یک دولت اسلامی خوانده است.

18. عدل و مساوات از رهگذر دید دانشمندان اسلامی، همانا راه متوسط میان افراط و تفریط است.

19. قرآن که یک دستور العمل عدل گرا و کتاب مساوات اندیش است، همواره در لابلای گفته های خود به برقراری عدل و مساوات عطف توجه کرده و پیامبر خدا نیز با روش های قولی، فعلی و تقریری خویش، روی این پروسه کارهای تأثیر گذاری از خود بیادگار گذاشته است.

20. دانشمندان اسلامی، حقوق رهبر سیاسی اسلامی را اینگونه در شمارگان در آورده اند.

1. حق طاعت

2. حق همکاری و خیر خواهی

3. معاش ماهانه

21. نقش خلافت اسلامی را می توان در شماره های آتی برشمرد:

1. حفاظت و حدت امت اسلامی

2. حفاظت امن و استقرار جامعه اسلامی

3. بر افراشته بودن بیرق اسلامی

4. همواره مطمئن بودن و ثابت بودن شورای اسلامی.

***

فهرست مطالب

- 1.....مقدمه
- 5.....اهداف بحث:
- 5.....طرح مسأله و بیان سوال های اصلی تحقیق:
- 6.....اسباب انتخاب موضوع:
- 7.....روش تحقیق:
- 8.....مشکل تحقیق:
- 9.....پیشینه تحقیق:

فصل اول شناخت سیاست

- 11.....مبحث اول: تعریف نظام، سیاست و نظام سیاسی
- 12.....مطلب اول: نظام در لغت
- 13.....مطلب دوم: سیاست در لغت
- 15.....مطلب سوم: سیاست در اصطلاح
- 18.....مطلب چهارم: انواع سیاست
- 19.....مطلب پنجم: سیاست نیاز فطری انسان
- 23.....مطلب ششم: تعریف نظام سیاسی اسلام
- 24.....مبحث دوم: قرآن و سیاست
- 25.....مطلب اول: کلمه سیاست در قرآن کریم
- 34.....مطلب دوم: اندیشه سیاسی در قرآن کریم

فصل دوم

مبادی و اساسات نظام سیاسی در قرآن کریم

- 40..... مبحث اول: حاکمیت فقط برای الله تعالی
- 41..... مطلب اول: مفهوم حاکمیت
- 47..... مطلب دوم: اهتمام قرآن کریم به قضیه حاکمیت
- 62..... مطلب سوم: موضع گیری مردم در قبال حاکمیت
- 73..... مطلب چهارم: حکم شخصی که به غیر ما انزل الله حکم می‌کند
- 78..... مطلب پنجم: ثمرات و نتایج تطبیق حکم الله تعالی بر جامعه
- 87..... مبحث دوم: شوری
- 88..... مطلب اول: تعریف شوری
- 90..... مطلب دوم: شوری در قرآن کریم
- 99..... مطلب سوم: صفات اعضای شوری و صلاحیت های مجلس نمایندگان (پارلمان)
- 103..... مطلب چهارم: مزایا و فوائد شوری
- 108..... مبحث سوم: بیعت
- 109..... مطلب اول: تعریف بیعت
- 110..... مطلب دوم: بیعت در قرآن کریم
- 114..... مطلب سوم: نقش بیعت در نظام سیاسی
- 116..... مبحث چهارم: خلافت
- 117..... مطلب اول: تعریف خلافت
- 121..... مطلب دوم: مفهوم خلافت در قرآن کریم
- 128..... مبحث پنجم: طاعت اولی الامر
- 129..... مطلب اول: مفهوم طاعت در قرآن کریم
- 131..... مطلب دوم: حکم طاعت اولی الامر
- 134..... مطلب سوم: پیامد طاعت الله و رسولش و فرمانروایان مسلمانان
- 138..... مطلب چهارم: اهمیت طاعت در استقرار نظام سیاسی
- 144..... مبحث ششم: عدل
- 145..... مطلب اول: تعریف عدل
- 146..... مطلب دوم: توجه قرآن کریم به موضوع عدل

153.....مطلب سوم: ثمرات و نتایج بر قراری عدل در جامعه

فصل سوم

صفات، مسؤولیت ها و حقوق حاکم و رعیت در روشنی قرآن کریم

156.....مبحث اول: انتخاب رهبر نظام، صفات و مسؤولیت های او

157.....مطلب اول: تعیین مسئول برای نظام

163.....مطلب دوم: ویژگی ها و صفات امام و یا قائد سیاسی

170.....مطلب سوم: مسؤولیت های رهبر سیاسی و حقوق او

178.....مبحث دوم: حقوق و آزادی ها

179.....مطلب اول: حقوق رهبر سیاسی و مردم

196.....مطلب دوم: آزادی ها

205.....مطلب سوم: حقوق غیر مسلمانان در دولت اسلامی

213.....خاتمه

215.....نتایج بحث

217.....پیشنهادات

218.....فهرست آیات

227.....فهرست احادیث

228.....فهرست أعلام

230.....فهرست منابع

نتایج بحث

بحث و تحقیق در موضوع مهمی چون سیاست و آنهم در پرتو قرآن کریم کاربسی دشوار و طاقت فرسا است ولی الله عزوجل توفیق عنایت فرموده کمک نمود که آن را به پایان رساندم.

پس هزاران شکر و سپاس مر خدایی راست که با توانایی بخشی در بحث و تحقیق، ما را به سوی کمال رهنمون نمود و به نتایج و دست آوردهای آن، ما را غنامند و راه آیندگان را بدان روشن ساخت.

اینک نتایج را به گونه ذیل بر می شماریم:

1- سیاست و سیاست گذاری در جوامع اسلامی با وجود اهمیت و نقش سازنده و با ارزش آن در رشد و سعادت ملت ها و امت ها بها و قیمت ندارد در نتیجه این بحث دریافتم که نقطه آغاز سقوط ها و افتیدن های ویرانگر و ذلت بار امت اسلامی و ملت مسلمان ما سقوط آن در سیاست است.

2- اکثر مسلمانان از سیاست ناخبراند و بعضی شان حتی تحریم میکنند و بعضی شان به این باور اند که سیاست در قرآن کریم جا ندارد، در نتیجه این بحث دریافتم که سیاست از قضایای مهم زندگی و موضوع داغ و پیرارج در قرآن کریم است و یک فرض مهم از فرایض دین به تعبیر دیگر ام الفرائض است.

3- من توحید را به شکل مروج آن می شناختم در نتیجه این بحث بخش سیاسی و اجتماعی توحید را دریافتم و این را فهمیدم که توحید در تشریح و قانونگذاری نیز بخش مهم و کلیدی توحید است و الله تعالی نه تنها در مساجد و مناسک حج باید به یگانگی پرستیده شود بلکه در پارلمان کشور و تمام وزارت خانه های دولت حاکم و فرمانروا باشد، و در تمام مسائل اجتماعی نیز مرکز ثقل توجه همه مردم در همه امورات شان را تشکیل دهد.

4- معلوم گردید که حاکمیت خدا در سرزمین خدا عین عدالت مایه سعادت و سلامت، نقطه آغاز نظم در زندگی منبع پخش فضائل و خوبیها و یک هماهنگی خیلی زیبا بین قانون تکوین و تشریح و شریعت و طبیعت است.

5- از بسا حقوق و ازادی های که غیر مسلم در سرزمین اسلامی دارد واقف شدم.

6- اهمیت و فرضیت کدرسازی هویدا گردید که عدم توجه مسلمانان به آن خلی بزرگ قیادت سالم را در جوامع اسلامی به وجود آورده است.

7- در خلال بحث تأکید بر این صورت گرفت که اعجاز قرآن کریم تنها در اعجاز بیانی و علمی و غیبی منحصر نیست بلکه آنجا

اعجاز تشریح و قانون گذاری سیاسی قرآن کریم نیز قابل بحث است.

- 8- برتری و پیشگامی قرآن کریم در نظام سیاسی بر همه نظام های که بر قوانین وضعی استواراند از خلال مقارنه در جریان بحث ثابت گردیده است مثل قضیه حقوق و آزادی ها به ویژه برای اقلیت ها و زنان و در تمام قواعد و اصول حکومت داری.
- 9- این نکته به اثبات رسیده که قوت و وحدت مسلمانان به دست نمی آید مگر از خلال تطبیق قوانین و دساتیر نظام سیاسی قرآن کریم و راهی برای برگشت مجد و عظمت امت و پیدا کردن جایگاهش در بین امت وجود ندارد مگر به روی آوردن به قرآن کریم .

در نتیجه معلوم گردید که کشوری که نظام سیاسی آن فاسد باشد مانند انسانی است که جگرش خراب شده باشد و در بخش های وجودش دچار بی حالی بوده ، همیشه در معرض خطر مرگ به سر میبرد مثل حالت فعلی کشورهای اسلامی و ملل مسلمان مانند افغانستان ، کشمیر ، فلسطین ، برما ، سوریه ، عراق ، لبنان ،

.....،

پیشنهادات

- 1- همه پژوهشگران و باحثین را فرا می خوانم به بحث و تحقیق مستمر در کتاب الله که او بحر بی کرانیست که قرار و پایان ندارد.
  - 2- برای دانشمندان و دانشجویان کار برای تفسیر سیاسی قرآن کریم را در کنار تفسیر بیانی و علمی آن پیشنهاد می نمایم.
  - 3- همه فرمانروایان مسلمان را فرا می خوانم به اینکه همه قرارات و اجراءات حکومتی را از روی دساتیر قرآن کریم صادر نمایند با الغای تمام قوانین وضعی در همه میادین حیات قرآن کریم را دستور العمل قرار دهند تا در دنیا (کشور، منطقه و جهان) و آخرت پیروز مند و سربلند گردند.
  - 4- عموم مسلمانان باید با استفاده از این موضوع حقیقت و طبیعت دین را به مردم جهان بشناسانند به ویژه حقوق و آزادی های که برای اقلیت ها و زنان در اسلام وجود دارد تا دروغ ها و افترا ها و تهمت های سیکولر ها افشا و دین ستیزان افشا گردیده و تبلیغ زهرآگین دشمنان اسلام جواب شوند و چهره زیبا، دلپسند و درخشان اسلام به بشریت جلوه گر شود.
- در پایان این بحث خدا را نهایت سپاسگذارم که به اتمام و اکمال آن بر من منت گذاشت.

بنخاوری وجوارحی ولسانی

فله المحامد و المدائح کلها

من ادعای کمال این عمل را ندارم، کمال صرف از الله سبحانه و تعالی است، آنچه درست و صحیح بوده از توفیق الله واحد بوده و آنچه که اشتباه رفته از نفس من و از شیطان بوده، الله و رسولش از آن پاک و مبرا است.

وَأَخِرُ دَعْوَانَا أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

فهرست منابع

- 1- قرآن كريم
- 2- الإصفهاني، أبو القاسم الحسين بن محمد المعروف بالراغب (1412 هـ ق). المفردات في غريب القرآن، ط1، بيروت: دارالقلم.
- 3- الألويسي، أبو الفضل شهاب الدين السيد محمود (1408 هـ ق. 1987م). روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني، بيروت: دارالفكر.
- 4- الأندلسي، أبو حيان (1422 هـ ق، 2001م). البحر المحيط، بيروت: دارالكتب العلمية.
- 5- الأندلسي، أبو محمد عبد الحق بن غالب بن عطية (1413 هـ ق. 1993م). المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز، ط1، بيروت: دارالكتب العلمية.
- 6- الأنصاري، عبد الحميد (1996م). الشورى وأثرها في الديمقراطية، القاهرة: دارالفكر العربي.
- 7- إبراهيم، سيد قطب حسين الشاربي، (1417 هـ ق. 1996م). في ظلال القرآن، الطبعة: الطبعة الشرعية 25، القاهرة: الناشر: دارالشروق.
- 8- ابن باز، عبد العزيز بن عبد الله بن باز، مجموع فتاوى العلامة عبد العزيز بن باز رحمه الله، المدينة: أشرف على جمعه طبعه: محمد بن سعد الشويعر.
- 9- ابن تيمية، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم (١٤١٩ هـ ق، ١٩٩٨م). السياسة الشرعية، السعودي: الأوقاف السعودية - وزارة الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد.
- 10- ابن تيمية، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم، (1409 هـ ق. 1989م). منهاج سنة النبوة ط2، القاهرة: مكتبة ابن تيمية.
- 11- ابن تيمية، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم (1408 هـ ق. 1987م). الفتاوى الكبرى لابن تيمية، ط1، بيروت: دارالكتب العلمية.
- 12- ابن خلدون، عبد الرحمن بن محمد بن خلدون (1993م). مقدمه عبد الرحمن بن خلدون، بيروت: دارالكتب العلمية.
- 13- ابن ذكربا، (1418 هـ ق. 1998م). المقاييس في اللغة، ط2، بيروت: دار الفكر.

14- إبن عاشور، محمد الطاهر (٢٠٠٨م) التحرير والتنوير، محل النشر: تونس. الناشر: الدار التونسية للنشر.

15- إبن قدامة الحنبلي، عبدالله بن احمد بن محمد، المغني، ط (بدون)- الرياض: دارعالم الكتب.

16- إبن كثير، أبو الفداء بن اسماعيل بن عمر (1418 هـ ق. 1998م). البداية والنهاية، ط1، القاهرة: دار هجر.

17- إبن كثير، إسماعيل بن عمر، (١٤٢٠ هـ ق. ١٩٩٠م). تفسير القرآن العظيم، الرياض - سعودي: الناشر: دار طيبة.

18- إبن منظور، افريقي، (1424 هـ ق. 2003م). لسان العرب، بيروت: الناشر: دارالكتب العلمية.

19- أبوداود، سليمان بن الأشعث السجستاني، (١٤٢٤ هـ ق). سنن أبي داود، الرياض: طبعة: بيت الافكار الدولية.

20- أبو عبيد، عارف خليل (١٩٩٥م). نظام الحكم في الاسلام، أردن: دارالنفائس للنشر والتوزيع.

21- أبوفارس، د. محمد عبدالقادر (١٩٨٦م). النظام السياسي في الإسلام، عمان - الأردن: دارالفرقان.

22- أبوالقاسم، إسماعيل بن عباد الصاحب (١٤١٤ هـ ق. ١٩٩٤م). المحيط في اللغة، بيروت: دارالكتب العلمية.

23- أحمد بن حنبل، (1416 هـ ق. 1995م) مسند الإمام أحمد بن حنبل، بيروت: مؤسسة الرسالة.

24- آذرنوش، آذرتاش (1379 هـ ش). فرهنگ معاصر عربي- فارسي، چاپ هشتم، تهران: نشر: ني.

25- البخارى، أبو عبد الله محمد بن اسماعيل بن إبراهيم البخارى - تحقيق: محمد زهير بن ناصر الناصر (1422 هـ ق). الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه

وأيامه، ط1، دارطوق النجاة.

26- البقاعي، أبو الحسن إبراهيم بن عمر (1415 هـ ق. 1995م). نظم الدرر في تناسب الآيات والسور، ط1، بيروت: دارالكتب العلمية.

27- الترمذى، محمد بن عيسى بن سورة - تحقيق أحمد شاکر و آخرون (١٤١٧ هـ ق). سنن الترمذى، الرياض: طبعة مكتبة مصطفى البابي الحلبي.

- 28- الجرجاني، علي بن محمد بن علي (1357 هـ ق. 1938م). التعريفات، القاهرة: مكتبة مصطفى البابی الحلبي.
- 29- الجنكي، محمد الأمين بن محمد المختار الشنقيطي (1417 هـ ق. 1996م). أضواء البيان، ط1، بيروت: دار إحياء التراث العربي.
- 30- الجوزية، شمس الدين أبي عبدالله محمد بن أبي بكر المعروف بابن القيم، الفوائد، الرياض: مكتبة الرياض الحديث.
- 31- الجوزية، شمس الدين أبي عبدالله محمد بن أبي بكر المعروف بابن القيم. (1411 هـ ق. 1991م). أعلام الموقعين عن رب العالمين، ط1، بيروت: دارالكتب العلمية.
- 32- الجوزية، شمس الدين أبي عبدالله محمد بن أبي بكر المعروف بابن القيم، الطرق الحكمية في السياسة الشرعية، بيروت: دارالكتب العلمية.
- 33- الجوزية، شمس الدين أبي عبدالله محمد بن أبي بكر المعروف بابن القيم (1415 هـ ق. 1994م). زاد المعاد في هدى خير العباد، بيروت: مكتبة المنار الإسلامية.
- 34- الجوزية، شمس الدين أبي عبدالله محمد بن أبي بكر المعروف بابن القيم، الصلاة وأحكام تاركها، المدينة: مكتبة الثقافة بالمدينة المنورة.
- 35- الجوزي، أبو الفرج جمال الدين عبدالرحمن بن علي بن محمد القرشي البغدادي (1407 هـ ق. 1987م). زاد المسير في علم التفسير، ط1، لبنان: دارالفكر.
- 36- الحنفي، ابن أبي العز (1417 هـ ق. 1996م). شرح عقيدة الطحاوية، ط9، بيروت: مؤسسة الرسالة.
- 37- الحنفي، ابن عابدين (1431 هـ ق). البحر الرائق، لبنان: دارالكتب العربية الكبرى.
- 38- الحنفي، ابن عابدين (1976م). رسائل ابن عابدين، لاهور.
- 39- حوى، سعيد (1418 هـ ق. 1998م). جند الله ثقافة وأخلاقاً، القاهرة: دارالسلام.
- 40- حوى، سعيد، كتاب الإسلام، القاهرة: مكتبة وهبة.
- 41- الخازن، علاء الدين علي بن محمد بن إبراهيم البغدادي (1375 هـ ق. 1955م). لباب التأويل في معاني التنزيل، ط2، القاهرة: مكتبة الحلبي.

- 42- خرم دل، دكتور مصطفى (1379). تفسير نور، تهران - ايران:
- 43- خليل، خليل احمد (1999م). معجم مصطلحات سياسية والدبلوماسية، ط1، بيروت: دارالفكر.
- 44- دهلوى، شاه ولى الله (1426هـ ق. 2005م). حجة الله البالغة، ط1، بيروت: دارالجميل.
- 45- الدريني، فتحى (1402 هـ ق. 1982م). خصائص التشريع الاسلامى، ط1، بيروت: مؤسسة الرسالة.
- 46- الدقس، كامل، (1993م) الدولة الاسلامية، ط1، عمان: دارالارقم.
- 47- الذهبى، الإمام شمس الدين، سير أعلام النبلاء، ط (بدون). بيروت: مؤسسة الرسالة.
- 48- الرازى، فخرالدين محمد بن عمر بن الرازى (1401 هـ ق. 1981م). مفاتيح الغيب، ط1، بيروت: دارالفكر.
- 49- رضا، محمد رشيد، تفسير المنار، ط2، بيروت: دارالمعرفة.
- 50- الزبيدى، (1396هـ ق. 1971م). تاج العروس، بيروت: دارالهداية.
- 51- الزحيلي، د. وهبة (1418 هـ ق). التفسير المنير، طبع الثانى، بيروت: دارالفكر المعاصر.
- 52- الزحيلي، د. وهبة (1405 هـ ق. 1985م). الفقه الاسلامى وأدلته، ط2، دمشق: دارالفكر للطباعة والتوزيع والنشر.
- 53- الزمخشري، أبوالقاسم محمود بن عمر، ط (بدون). الكشاف عن حقائق التنزيل وعيون الأقاويل فى وجوه التأويل، بيروت: دارالكتب المعرفة.
- 54- الزركلى، خيرالدين (2002م). الأعلام، ط15، بيروت: دارالعلم للملادين.
- 55- سالم - سليمان، محمد عرفان - سليمان، محمد وهبى (1384). المعجم المفهرس لكلمات القرآن العظيم، تهران: نشر: اسلام.
- 56- السعدى، عبدالرحمن بن ناصر (1416هـ ق. 1996م). تيسير الكريم الرحمن فى تفسير كلام المنان، ط1، بيروت: مؤسسة الرسائل.
- 57- السيوطى، جلال الدين (1426هـ ق. 2006م). لباب النقول فى اسباب النزول، بيروت: دارالكتب العربى.
- 58- السيوطى، جلال الدين (1959م). الاشباع والنظائر، مصر.

- 59- الشافعي، محمد بن ادريس (1410 هـ ق. 1910م) كتاب الأم، بيروت: دارالمعرفة.
- 60- الشعراوي، محمد متولى، تفسير الشعراوي، القاهرة: مطابع أخبار اليوم.
- 61- الشربيني، شمس الدين، محمد بن احمد خطيب الشافعي (1285 هـ ق). السراج المنير فى الإعانة على معرفة بعض معانى كلام ربنا الحكيم الخبير، القاهرة: مطبعة بولاق (الأميرية).
- 62- الطبرى، محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الآملى، أبوجعفر (1428 هـ ق. 2007م). جامع البيان فى تأويل القرآن، ط2، القاهرة: دارالسلام.
- 63- الطبرى، محمد بن جرير بن يزيد بن كثير بن غالب الآملى، أبوجعفر (1387 هـ ق). تاريخ طبرى (تاريخ الرسل والملوك، وصلة تاريخ الطبرى)، بيروت: دارالتراث.
- 64- عبدالباقى، محمد فؤاد (1401 هـ ق). المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الكريم، ط2، بيروت: دارالفكر.
- 65- عبدالله، أحمد عطية (1980م). القاموس السياسى، ط4، بيروت: دارالنهضة العربية.
- 66- عتر، حسن (1422 هـ ق. 2001م) الشورى فى ضوء القرآن والسنة، دبي: دارالبحوث الإسلامية.
- 67- العظيم آبادى، محمد شمس الحق - تحقيق عبدالرحمن محمد عثمان (1388 هـ ق. 1968م). ط2، عون المعبود شرح سنن أبى داود، المدينة المنورة: مكتبة السلفية.
- 68- عودة، عبدالقادر (1994م). الأعمال الكاملة، قاهرة: النشر: المختار الاسلامى.
- 69- العيني، بدرالدين محمود بن أحمد (1421 هـ ق. 2001م). عمدة القارى شرح صحيح البخارى، ط1، بيروت: دارالكتب العلمية.
- 70- الغزالى، محمد. (1351 هـ ق). احياء علوم الدين، چاپ اول، تهران: مطبعة اسلام.
- 71- غليون، برهان - العوا، محمد سليم (2004م). النظام السياسى، دمشق: دارالفكر.
- 72- فتح الباب، محمد حسن، الحقوق السياسية للاقليات فى الفقه الاسلامى والنظم الدستورية المعاصرة، القاهرة: دارالنهضة.
- 73- الفراهيدى، (1408 هـ ق. 1988م). كتاب العين، ط 1، بيروت: مؤسسة الأعلمى.
- 74- الفيروزآبادى، (1415 هـ ق. 1995م). القاموس المحيط، بيروت: دارالفكر.
- 75- القرطبى (1424 هـ ق. 2004م) الجامع لأحكام القرآن، ط2، بيروت: دارالكتب العلمية.

- 76- قرضاوى، دكتور يوسف عبدالله، (1390 هـ ش). فقه سياسى، محل طبع تهران: نشر: احسان.
- 77- قرضاوى، دكتور يوسف عبدالله - مترجم: عبدالعزيز سليمى (1394 هـ ش). نوبت چاپ: اول، بايد و نبايد هاى دين و سياست، تهران: نشر: احسان.
- 78- القرضاوى، دكتور يوسف عبدالله، مدخل لمعرفة الاسلام، القاهرة: مكتبة الوهبة.
- 79- قلعجى، محمد رواس (1406 هـ ق). موسوعة فقه عبدالله بن عمر، بيروت: دارالنفائس للنشر والتوزيع.
- 80- القلقشندى، أحمد بن عبدالله (1427 هـ ق. 2006 م). مآثر الإنافة فى معالم الخلافة، الطبعة الأولى، بيروت: عالم الكتب للطباعة والنشر والتوزيع.
- 81- كشك، عبدالحميد، ط (بدون). فى رحاب التفسير، القاهرة: المكتبة المصرى الحديث.
- 82- كلية اصول الدين والدعوة الاسلامية، (2001م). مجلة الحولية، محل النشر: طنطا.
- 83- لاهورى، اقبال، (1390 هـ ش). ديوان اقبال لاهورى (ارمغان حجاز)، تهران: ناشر: داربوش.
- 84- الماوردى، أبوالحسن على بن محمد (1422 هـ ق. 2002م). الأحكام السلطانية، بيروت: دارالفكر.
- 85- مسلم، أبوالحسين مسلم بن حجاج القشيري النيسابورى، (1419 هـ ق. 1998). صحيح مسلم، الرياض: طبعة: بيت الأفكار الدولية.
- 86- مصطفى، إبراهيم - الزيات، أحمد حسن - عبدالقادر، حامد - النجار، محمد على (1380 هـ ق. 1960م). المعجم الوسيط، ط3، إستانبول: المكتبة الإسلامية.
- 87- منذرى، (1342 هـ ق). الترغيب، القاهرة: النشر: المختار الاسلامى.
- 88- مودودى، أبوالأعلى (1976م) الحكومة الاسلامية، القاهرة: المختار الإسلامى.
- 89- مودودى، امام ابو الاعلى (1390 هـ ش). خلافت و ملكوكيت، افغانستان: بنگاه انتشارات ميوند.
- 90- مولانا گوهر رحمن - مترجم: استاد عبدالعظيم نيازى (1394 هـ ش). سياست اسلامى، چاپ اول، كابل: انتشارات مستقبل.
- 91- النحوى، عدنان (1408 هـ ق، 1988م). الشورى وممارستها الإيمانية، ط3، السعودية: دارالنحوى.
- 92- النووى، أبو زكريا يحيى بن شرف بن مرى (1349 هـ ق. 1930م). المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج، ط1، القاهرة: المطبعة المصرية.
- 93- وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية الكويتية، (1409 هـ ق. 1989م). الموسوعة الفقهية الكويتية، ط2، الكويت: ذات السلاسل.

بخاطر دسترسی به متن کامل این تحقیق مراجعه شود به:
پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته
و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af